

הסיפור שאנו מספרים

הרהורים על ההגדה ועל פסח

לספר את סיפורו של אלוהים

הרב טלי אדלר

תרגום: ישראל ציגלר

על מי הוא הסיפור אותו אנו מספרים בליל הסדר?
התשובה הנראית לעין במבט ראשוני היא שאנו מספרים את הסיפור שלנו, את הסיפור של המעבר שלנו מעבודת אלילים לאמונה באל אחד, משעבוד לגאולה. זהו הסיפור המכונן של העם שלנו וזוהי הדרמה המרכזית המעצבת את ההיסטוריה היהודית לדורותיה עד עצם היום הזה.

אך אולי הסיפור שאנו מספרים איננו רק הסיפור שלנו עצמנו, אלא, דוקא בלילה שבו אנו כיהודים הכי מרוכזים בלספר סיפור, אנו מספרים לילדינו גם את סיפורו של אלוהים.

ישנו מדרש בדברים רבה שמגלה לנו מה אירע בגורלם של הבנים שנולדו במצרים שנידונו להשלכה ביאור. בתגובה לגזירתו של פרעה, נשים יהודיות שלא היו מוכנות לוותר על ילדיהן שמו פעמיהן אל איזורים שוממים כדי ללדת הרחק מעיני המצרים. לאחר שהתינוקות נולדו, האמהות הללו הבינו כי לחזור איתם למצרים משמעו מוות ודאי. בשעה זו הן פונות לאלוהים בדרישה שלאחר שהן מילאו את תפקידן, הוא ישיב כגמולו ויעשה את תפקידו שלו:

א"ר חייא הגדול: ... ישתבח שמו של הב"ה, הוא בכבודו היה עושה להם כך.
והיו התינוקות גדלים בשדה כצמחים הללו, והיו מתגדלין ונכנסין בעדרים לבתיהם, הוא שיחזקאל אומ' "רבה כצמח השדה נתתיך" (יחזקאל טז:ז).
(דברים רבה (ליברמן) א:טו)

אלוהים נקרא למלא את מקומו של האימהות עבור כל הילדים היהודים שננטשו בעל כורחם. הציור של אלוהים המצטייר במדרש שונה בתכלית מהציור הנפוץ בספר שמות. ברוב ספר שמות אלוהים מצטייר כלוחם שנלחם עבור החירות של עמו, אך במדרש הזה אלוהים מצטייר כאמא שדואגת לילדיה. ברוב ספר שמות דאגתו של אלוהים באה לידי ביטוי ע"י הענשה של אויביהם, ואילו פה אלוהים דואג לילדיו בדומה לאיך שאנו דואגים לילדינו- ע"י הנקה, שטיפה והוקרה שלהם.

בסוף, כאשר הסכנה חולפת ומגיע זמנם של הילדים לחזור להוריהם, אלוהים משיב אותם הביתה:

והיאך היו מכירין לילך אצל אבותיהם?
אלא הקב"ה היה נכנס עמהם והיה מראה לכל א' וא' בית אביו, ואומ' לו: קרא לאביך פלוני ולאמך פלונית,
ואומ' לה: אין אתה זכורה כשילדת אותי בשדה פלוני, ביום [פלו'], מקודם חמשה חדשים.

טוב ליבו של אלוהים כלפי הילדים האבודים במצרים לא מוגבל רק לאכפתיות שמפגינ כלפיהם בחסרונם של הוריהם. טוב ליבו ממשיך ומושפע בדאגה שלו שידעו מי הם, במסירת שמות הוריהם אליהם, ובהסבר נסיבות לידתם ומאין הגיעו. בעולם בו למצרים יש כוונה להשמיד משפחות עבריות, אלוהים בונה את המשפחות הללו מחדש ע"י הדאגה שהילדים העבריים יהיו מודעים לזהותם. במדרש, אלוהים מציל את בני ישראל בכך שדואג שילדיה יכירו את ההורים שלהם ואת הסיפור שלהם.

המדרש מסכם בעוד מפגש מאחד, כאשר הפעם המפגש הוא בין אלוהים לבין הילדים בים סוף:
 כשבאו לים וראו אותו היו מראים לאמותם באצבע, ואומרי' להן "זה אלי ואנוהו" (שמות טו:ב), זהו שגדלני, זה אלי ואנוהו.

הילדים שאלוהים גידל הם אלו שמכירים בו ראשונים באירוע הניסי הגדול ביותר שהעם היהודי חווה. כשהם מכירים אותו הם לא מכירים אותו כלוחם החופש הדגול שהציל אותם מהמצרים, אלא כמי שגידל אותם והשיב אותם לחיק משפחותיהם.

בסיום זה המדרש מאפשר לנו לראות מה ליל הסדר יכול להיות, דהיינו ההזדמנות שאנו, ההורים שעברו דרך מצרים, נשיב לאלוהים כגמולו.

כל משפחה שזוכה לדאוג לילדים שלה ולגדל אותם, זוכה לחוות על בשרה את ערכה המופלא של החירות. כשאנו מגדלים את ילדינו בעצמנו, יש לנו את הזכות לעשות עבורם את מה שאלוהים עשה עבור הילדים שנולדו במצרים- להלביש אותם, להאכיל אותם, לחבק אותם ולאהוב אותם. דאגה לאחרים היא מתנתה של החירות. זוהי מתנה שאבותינו לא תמיד זכו לה, ונשללת מרבים אף היום.

תוצר לוואי חיובי של האופן המצער בו הילדים הללו גדלו הוא זה שגדלו עם אלוהים. לאחר שכבר גדלו והפכו לבוגרים, הם זיהו ישר את אלוהים, דבר שבא להם בטבעיות ובאינסטנקטיביות של ילד המזהה את הוריו. הילדים שלנו שגדלים בידינו האנושיות, לא זוכים להכיר את אלוהים באופן שדומה לאיך שהמכירים אותנו כהורים. בעולם בו אלוהים נחוה לעיתים כמרוחק באופן בלתי ניתן לגישור, המתנה הזו של גידול ילדים, אחת המתנות האנושיות היקרות ביותר, מייצרת אחריות. בדיוק כפי שאלוהים סיפר לילדים שלנו את הסיפור שלהם כשאנו כהורים היינו חסרים, כך עלינו לספר לילדינו את סיפורו של אלוהים.

בליל הסדר אנו נקראים לבצע את תפקידו של הקב"ה. הקב"ה במצרים סיפר לילדים את הסיפור של הוריהם בכדי לוודא שיבינו כיצד ליטול חלק במשפחותיהם לכשיתאחדו, ובליל הסדר אנו מספרי לילדינו את סיפורו של הקב"ה בכדי לוודא שכאשר יפגשו עמו בעולם הם יכירו בו ויזהו אותו. בדיוק כפי שהקב"ה לימד את ילדינו את שמותיהם ואת הסיפור שלהם בחסרוננו כהורים, כך בליל הסדר, בעולם שבו לעיתים אלוהים מרגיש כמו הורה מרוחק, אנו מספרים לילדינו עליו. על ידי כך שאנו מספרים את סיפור יציאת מצרים, אנו מספרים להם מיהו אלוהים.

זהו שמו של האל, אנו אומרים. וזהו סיפורו. אלוהים הוליד אותנו לפני שנים רבו בארץ שקוראים לה מצרים. כך אתם תוכלו לזהות את אלוהים כשתפגשו אותו- הוא אשר מוציא מחירות לעבדות ואוהב את שבורי ונדכאי הלב. הוא אשר דואג לאדם שאין מי שידאג לו.

הוא אשר משיב את ילדיו האבודים אל ביתם.

יציאת מצרים: עבר, הווה ועתיד

ר' ייץ גרינברג

תרגום: יעקב קרויזר

רוב רובה המכריע של האנושות חי מאז ומעולם בעוני ותחת דיכוי, חיים שיש בהם חולי וסבל. מעטים נמלטים מנזקיהן של מחלות; מעטים עוד יותר מצליחים להימנע מן הפגעים שנלווים לזקנה, מלבד אלו שנפטרים בטרם עת; אף אחד ואף אחת, עד כה, לא חמקו מן המוות. מרביתם של ביליוני האנשים נטולי השם וחסרי הפנים מכירים את העולם כאדיש או כאכזר.

הדת היהודית קובעת אחרת. היהדות דבקה בתפיסה שלפיה ההיסטוריה והמציאות החברתית כלכלית פוליטית שבה אנשים חיים תגיע לכדי שלמות בבוא הזמן – הרבה ממה שמתקבל כנורמה של קיום אנושי הוא למעשה חריגה מן המציאות האולטימטיבית. כיצד זה נודע לנו? מאירוע ממשי שהתרחש בהיסטוריה – יציאת מצרים. שימו לב לפרדוקס: עצם הרעיון שעל פיו חלק ניכר מן ההיסטוריה – ובכלל זה המציאות בהווה – מהווה חריגה מן האידאל, חריגה שתתוקן על ידי הגאולה, מגיע מחוויה היסטורית. חוויה זו הייתה יציאתם של העבדים והשפחות העבריים לחופשי, משעבוד מצרים לחירות. ברמה אחת, זו היא תקרית מסוימת מאד בתוך ההיסטוריה הייחודית של שבט מזרח תיכוני קטן. האירוע כולו היה כה מעורפל בזמן התרחשותו שאין בנמצא אף עדות עצמאית לשחרור הזה מלבד הכרוניקות של אותו העם שיצא לחופשי. (למרבה הפלא, העם הזה, שהתהווה באמצעות המאורע המסוים הזה, שינה ברבות הימים את התודעה האנושית. והכרוניקות שלו הפכו לתנ"ך, הספר המשפיע ביותר בתולדות האנושות). אולם ברמה אחרת, החוויה הזו כולה היא פרדיגמטית מאד. דיכוי וקיפוח אינם כה שונים ממנה. קיפוח הופך למציאות מוסרית ופסיכולוגית, כפי שקרה בעבדות. זו היתה המציאות שנהרסה וקרסה ביציאת מצרים.

שחרור העבדים והשפחות העיד על כך שבני האדם נועדו לחיי חופש. ההיסטוריה לא תסתיים עד אשר חופש יהיה נחלת הכלל. יציאת מצרים הראתה שאלוהים אינו נתון לשליטתם של בני אדם. ברגע שכל הרודנים וכל קורבנותיהם יבינו את הדבר הזה, כל מופע של כוח ועוצמה אנושיים יהפוך ליחסי. החירות היא המסקנה הנחרצת, שכן רק כוחו המוחלט של אלוהים יכול להיות בעל תוקף מוסרי.

יתרה מזאת, יציאת מצרים מוכיחה שלאֱלוהים איכפת. אלוהים שמע את צעקתם של בני ישראל, הוא ראה את סבלם וגאל אותם. אולם אלוהי ישראל שפעל במצרים הוא אלוהי העולם כולו; אהבתו של האל מקיפה את כל האנושות. מעורבותו של אלוהים בסיפורם של ישראל היא ביטוי ממשי לאהבתו האימהית והאוניברסלית. בהיסטוריה היהודית, מוסר יציאת מצרים, שממנו נלמדים האתיקה היהודית והטקסים והמצוות, נעשה לאוניברסלי והוא נוגע במעגלים הולכים ומתרחבים של האנושות. כך, המשיח והתפיסה של מציאות משיחית מופיעים במרום כבר ביציאת מצרים עצמה. הגאולה המשיחית היא יציאת מצרים המופיעה באותיות קידוש לבנה.

לא, יציאת מצרים לא השמידה את הרוע שבעולם. מה שהיא כן עשתה הוא להעמיד תפיסה חלופית של החיים. אלמלא יציאת מצרים, בני אדם היו מקבלים בהשלמה את כל מיני הרוע שמתקיימים בעולם. יציאת מצרים מכוננת מחדש את חלום השלמות ובכך היא יוצרת מתח שחייב להתקיים עד אשר המציאות תגיע לגאולה. אירוע יסודי זה עוד לא הפך למציאות תמידית, לא עבור יהודים ולא עבור העולם כולו, אך הוא מצביע על הדרך המובילה אל המטרה העליונה שאליה חייבים להגיע כל החיים וכל ההיסטוריה. לפיכך, ההיסטוריה משנה, אך היא לא נורמטיבית, היא לא מחייבת בהכרח; היא משהו שבו מתרחשים החיים, אך ניתן לערער עליה ולהתגבר עליה. כך יגבר כאבם כשיחושו את הניצול שכה שכיח בעולם. עוצמת הסבל האנושי, שממשיך להתקיים כאילו לא הייתה יציאת מצרים, מאתגרת את האמונה שיציאת מצרים אמנם

אירעה. העולם לועג למאמינים ולמאמינות, ורומז לכך שהחיוב של יציאת מצרים הוא למעשה הגבלה. בחברה הרואה את הכח האישי כערך עליון, מדוע להגביל את הרווחים בעבור חלום עוועים מתעתע? כך, על האמונה ביציאת מצרים להתחדש ללא הרף אם יהודים לא מכפיפים את עצמם לנורמות שהיא מתווה.

כיצד נוכל ליצור רצף מתמשך של חוויות יציאת מצרים שיהיו חזקות דיין כדי להפחית את השפעתו של הרוע שבהווה? האתגר הוא להמשיך ולהפוך את חוויות יציאת מצרים לחיה מספיק כדי להתנגד ולסתור את חוויות החיים שעוד לא זכו לגאולה, אך לא למחוק אותן לחלוטין. המטרה אינה לברוח מן המציאות, אלא לתקן אותה. על מנת להתמודד עם סתירה מבלי להיכנע בקלות, הזיכרון חייב להיות חוויה "אמתית", משהו שאותו נחוה ממש בגופנו, נטעם אותו בפינו.

תפקידו הפסיכולוגי של ליל הסדר – ואכן, במידת מה של מכלול שמירת המצוות היהודי – הוא לאשר ולאשש את האמונה ביציאת מצרים. אולם יש טעם לפגם בתיאור דגם "החוויה מחדש" במונחים פסיכולוגים בלבד. ביסודה של מערכת המצוות והמנהגים היהודית ניצבת טענה מטאפיזית לגבי טבעה של המציאות – ובמיוחד לגבי טבעו של הזמן. יציאת מצרים מלמדת אותנו שההיסטוריה אינה חוזרת על עצמה לנצח – חוזרת אך לעולם לא מתקדמת – היא זרם של זמן בעל כיוון מסוים. ההיסטוריה אינה מעגל חסר משמעות אלא דרך ארוכה שבה שיתוף הפעולה שבין אלוהים ואדם מבקש לתקן את העולם. הזמן הוא לינארי ולא רק מעגלי; כל בני ובנות האדם צועדים אל עבר קץ הזמן, שבו יושגו ויושלמו השלום הנצחי ויתבטא כבודן המלא של הבריות.

בכל דור ודור תפיסה זו של ההיסטוריה הייתה מקור משמעותי לתקווה, והיא עודדה בני אדם להשקיע מאמצים רבים כדי לשפר את מצבם. בתקופה המודרנית, התפיסה הזו במופעיה החילוניים הניעה את הליברליזם, עם ההבטחה לקדמה, ואת הרדיקליזם המהפכני, עם הציפיות לפריצות דרך ואף לאפוקליפסה. אולם, על פי ההבנה התרבותית המודרנית, הזמן נתפס כלינארי בלבד; ברגע שהוא חולף, הוא נעלם. כיוון שכך, ישנה נטייה חזקה להניח את העבר מאחור ולראות אותו כלא רלוונטי. אמנם, תנועות מודרניות רבות מבטלות את מושג הזמן המקודש בטענה שהוא אך השלכה, אופיום להמונים.

היהדות, לעומת זאת, מתעקשת שהעבר עודנו נגיש ומחייב, הוא נורמטיבי. היהדות חוגגת את הזיכרון כערוץ נוכח של גישה אל הנצח וכמקור לתקווה וחיות עבור ההמונים. באמצעות מעגל החגים של השנה ומנהגים נוספים, ניתן לזמן את העבר כדי להעשיר את ההווה במשמעות. פסח, יציאת מצרים, אינו סתם חוויה נוסנה מן העבר העתיק; הוא מציאות בהווה. טעם השלמות שבפסח או בשבת יוצר אי שביעות רצון; הוא מונע אותנו מליפול אל השלמה עם המציאות הנוכחית.

כך, באורח יהודי דיאלקטי אמיתי, הזמן הוא בו בזמן לינארי ומעגלי. הטענה הנסתרת של פסח היא שבזמן המקודש ובאמצעות הטקס המאמינים והמאמינות יוכלו לצעוד אל מחוץ לזרם של זמן החול הרגיל ולחיות מחדש את יציאת מצרים עצמה.

מעובד מתוך:

.Yitz Greenberg, *The Jewish Way*, pp. 34-39

"וכפרתם את הבית": חג של נקיון וקדושה ביתית

ר' נדב ברגר

חודש האביב, מועד צאתנו מארץ מצרים, הוא גם מועד נקיון הבית – ובלע"ז: spring cleaning. אכן, בשביל רבים מאיתנו, ביעור חמץ הוא עניין שולי מאוד בתוך תכנית נקיונות מסיבית החולשת על השבועות לקראת פסח. טאטוא ושטיפה, קרצוף ומירוק – כל אלה פעולות שבשגרה בתקופה זו. אמנם לפי השולחן-ערוך הדרישה ההלכתית היא רק לבדוק בעין אם יש חמץ בבית ולטאטא לפני הבדיקה, כדי שיהיה אפשר למצוא את החמץ ביעילות. נראה, אם כן, שהפרויקט לטהר את הבית מכל זכר של רבב ולכלוך הוא תופעה שאינה תלויה בחובת בדיקת חמץ כלל. ומסתבר שתופעה זו נטועה בתפיסה עתיקה וייחודית של חג הפסח והתקופה המכינה אליו.

לאחר קריאת התורה בשבת החודש, השבת שלפני ראש חודש ניסן, מפטירים בחזון הפסח המקדשי שביחזקאל מ"ה. זוהי בחירה טבעית היות ופרשה זו מתארת את ההכנה לפסח בבית המקדש החל מראש חודש ניסן. עם זאת, זוהי גם בחירה נועזת. חז"ל לא ניסו להסתיר כי במקומות רבים ספר יחזקאל סותר פסוקים מפורשים בתורה. אחת מן הדוגמאות שמונה הגמרא לסתירה בין יחזקאל לתורה היא הפטרת החודש:

יחזקאל מה, יח-כ
 כה־אמר ה' אלקים בראשון באחד לחודש תקח פר־בן־בקר תמים וְחטאת את־המקדש:
 וְלקח הֶכֶהוּ מִדָּם הַחֹטאת וְנָתַן אֶל־מִזְבֵּחַ הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פְּנוֹת הָעֶזְרָה לְמִזְבֵּחַ וְעַל־מִזְבֵּחַ
 שָׁעַר הַחֵצֵר הַפְּנִימִית: וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בְּחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שָׁגָה וּמִפְתֵּי וּכְפָרְתֶם אֶת־הַבַּיִת:
 לפי נבואת יחזקאל, בראשון ובשביעי לחודש ניסן, על הכהנים להקריב פר חטאת כדי "לחטא" – כלומר לטהר – את המקדש. אלא שזה מעלה קושי גדול: התורה לא הזכירה בשום מקום הבאת קרבן חטאת בראשון ובשביעי בניסן! מה פשר הקרבנות הללו שמחדש יחזקאל? לפי ר' יוסי בסוגייתנו, יש תשובה: "מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה".

שבוע הימים שבו קידשו את הכהנים ואת המזבח לקראת תחילת עבודת המשכן מכונה "מילואים", ובכל אחד משבעת ימי המילואים הוקרב פר: "וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פֶּר אֶחָד בְּיָמֵי בָקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם" (שמות כט, א). קרבנות אלה שמשו לטהר את המזבח כהכנה לעבודת המשכן. שחקן המפתח בפרוצדורת הטהרה הזו הוא הדם. פרופ' יעקב מילגרום ז"ל תיאר בצורה מדויקת את היחס המקראי לדם הקרבנות: The hattat blood is the ritual detergent. בתפיסה המקראית דם החטאת משמש כמעין "סבון" ריטואלי שמנקה טומאות מן המקדש – "כִּי נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הוּא וְאֲנִי נִתְּתִיו לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי הַדָּם הוּא בְּנַפְשׁ יִכְפֹּר" (ויקרא יז, יא). אם כן, לדעת ר' יוסי פר החטאת אשר מקריבים לפי יחזקאל ביום הראשון של ניסן היה בעצם פר מילואים של יום אחד. בכל שנה, בראשון לניסן, מתקיים מעין מילואים, בזעיר אנפין – טיהור של המקדש בראש חודש ניסן כהכנה לפסח. אכן, על אף שהתורה אינה מציינת מתי חלו שבעת ימי המילואים, מסורות פרשניות עתיקות סוברות שהמילואים החלו או הסתיימו באחד בניסן.

נמצא לפי ספר יחזקאל שראש חודש ניסן הוא מועד טיהור המקדש השנתי. ומסתבר שהטהרה הזו הייתה חיונית לקיום הפסח ב"ד בניסן, שהרי פסח הוא במידה רבה חג של טהרה. לפי ספר במדבר (ט, ט-יד), הטמאים לנפש אדם ב"ד בניסן אינם יכולים לחגוג את הפסח, והם מקבלים הזדמנות שניה חודש לאחר מכן – פסח שני. וכך אירע לכל עדת ישראל בימי המלך חזקיהו: בספר דברי הימים ב', פרקים כט-ל, מסופר שנאלצו לדחות את פסח לחודש אייר, מכיוון שלא הספיקו להיטהר בזמן כדי לקיים את הפסח. משתמע מכל

זה שהקיום הפסח מותנה בטהרה גמורה.

עיון נוסף בפר החטאת של ספר יחזקאל מגלה אנומליה נוספת. לאותו פר חטאת מאפיין ייחודי מאוד, אשר כמעט ואין לו אח ורע במקרא כולו: "וְלִקַּח הַכֹּהֵן מִדָּם הַחַטָּאת וַיִּתֵּן אֶל־מִזְבַּח הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פְּנוֹת הָעֶזְרָה לְמִזְבַּח וְעַל־מִזְבַּח שְׁעַר הַחָצֵר הַפְּנִימִית. וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שְׂגָה וּמִפְתֵּי וּכְפָרְתֶם אֶת־הַבַּיִת" (יחזקאל מה, יט-כ). על ידי נתינת הדם על המזוזה, המבדילה בין החוץ לפני, מושגת טהרה לכל הבית כולו – "וְכִפְרְתֶם אֶת־הַבַּיִת". נתינת דם על המזבח היא פעולה שגרתית מאוד בעולם המקדש והקרבנות, אבל נתינת דם על המזוזה מצויה אך ורק בעוד מקום אחד במקרא – פסח מצרים: "וְלִקַּח וּמִן־הַדָּם וַיִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם" (שמות יב, ז). אמנם בפסח מצרים ניתן לדם הסבר מסוים מאוד: "וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׂם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפִסַּחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַלְתִּי בְּאַרְץ מִצְרָיִם." הדם משמש כאות למשחית לפסוח על הבית ולא להרוג את הבכור שבו. טעם זה מתאים ספציפית למה שחז"ל כינו "פסח מצרים", אותו פסח חד-פעמי שקיימו בני ישראל לפני יציאת מצרים, ואולי בשל כך חז"ל קבעו שנתינת הדם על המזוזה אינה נוהגת לדורות. חרף זאת, עיון בפרשה מגלה שלפחות ברובד של פשט המקרא נתינת הדם הייתה אמורה לנהוג לדורות. מסקנה זו עולה מתוך דברי משה לעם:

שמות יב, כא-כד

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשַׁחֲטוּ וּפְסַח: וְלִקַּחְתֶּם אֶגְדַּת אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר־בַּסֶּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסֶּף וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בַּיְתוֹ עַד־בֹּקֶר: וְעָבַר ה' לְגַף אֶת־מִצְרָיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפִסַּח ה' עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לְבֹא אֶל־בְּתֵיכֶם לְנֹגֵף: וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחֻק־לֶף וּלְבְנֵיךָ עַד־עוֹלָם: מסתבר שבפשט הכתובים נתינת הדם היא חלק קבוע מהקרבת הפסח בכל שנה ושנה, והיא משמשת כזכר חינוכי לפסיחת הקב"ה על הבית.

ועל אף הטעם שניתן, פעמים רבות יש לריטואל אחד יותר מטעם אחד, וכן נראה לומר לגבי נתינת הדם על המזוזה. פרשת הפסח של יחזקאל מלמדת אותנו שלנתינת דם על המזוזה יש משמעות נוספת: "וְכִפְרְתֶם אֶת־הַבַּיִת." כבכל הקרבנות, הדם משמש לטהר. הקשר המתבקש בין שתי המקומות היחידים במקרא בהם נותנים דם על מזוזת בית, מוביל אותנו למסקנה ברורה: אף בפסח, נתינת הדם על המזוזה שימשה לטהר את הבית בו אוכלים את הפסח.

אם כן, הפטרת החודש חידשה לנו שיש תהליך טהרה שקודם לפסח. בפסח המקדשי היה מדובר בטהרת המרחב של בית המקדש. אבל משמות י"ב עולה תפיסה דומה גם לגבי הבית בו אכלו את הפסח. טיהור הבית מקדש את המרחב הביתי להיות כמרחב המקדש עצמו. בזאת הבית נהיה אף הוא כמעין מקדש-מעט. התפשטות הקדושה המרחבית מבית המקדש לבתים השונים בעם ישראל היא תופעה ייחודית המציירת את הפסח כחג הדמוקרטיזציה של הקדושה.

אבל כיום אין לנו לא מקדש ולא מזבח, לא טומאה ולא טהרה. ובכל זאת, אפשר להציע שתופעת ההיטהרות לקראת פסח ממשיכה להתקיים גם בימינו, רק שאת הדם החלפנו בסבון ובאקונומיקה. אנחנו קוראים לזה נקיונות פסח, אבל באמת לנקיונות האלה אין קשר לחמץ. הרי בנקיונות שלנו אנחנו עושים הרבה מעבר למה שההלכה מחייבת. אכן, נראה שמאחורי הנקיונות שלנו עומד הרעיון הקדום שאת הבית שלנו צריך לקדש לקראת פסח בטהרה. תפיסה זו מזמינה אותנו לראות את סעודת הסדר המשפחתית שלנו כקרבת בבית המקדש. לראייה זו השלכה חשובה מאוד להבנת ליל הסדר שלנו: הסדר אינו רק נקודת מפגש של בני אדם שמתגעגעים זה לזה ואוהבים זה את זה; המפגש האנושי של ליל הסדר הוא מפגש קדוש המזמין אליו גם צד שלישי – אלוקים. אנחנו נזכרים בזאת בחשיבות הדתית שיש לאווירת הבית והמשפחה, ומתקרבים בזאת יחד כמשפחה לנוכחות הקדושה של אלוקים.

יין, יגון וכתובת סיפור הגאולה שלנו

ר' אביבה ריצ'מן

תרגום: יעקב קרויזר

בליל הסדר ישנה תנועה בין שני מצבים, עבדות וחירות, ואנו חווים וחווים את החדש את הסבל ואת השעבוד. לכאורה, תפקידן של ארבע כוסות היין בתנועת המטוטלת הזו הוא לתת לנו דחיפה חזקה אל עבר צד החירות והחגיגה. כפי שאומר התלמוד לגבי חשיבותו של היין בחגים "אין שמחה אלא ביין" (פסחים קט, ע"א)². מבחינה היסטורית, יין היווה תמריץ לשמחה בסעודות חשובות גם במנהג הגר-רומי שרווח בסביבתם התרבותית של חז"ל. אולם, במבט מעמיק יותר אל הקשריו הדתיים של היין, הוא מקבל תפקיד מורכב יותר. בליל הסדר והוא עשוי להיות חלק דווקא מחוויית הסבל ולא רק מחוויית השמחה. התלמוד דן במעלותיו הדתיות של היין בכמה מקומות. בנוסף לדין במסכת פסחים בנוגע לשתייה בליל הסדר, ישנם פירושים נרחבים לגבי משמעויותיו של היין בסנהדרין, ביחס לבן סורר ומורה,³ וביומא, ביחס לאיסור על שתייה ביום כיפור. כל הסוגיות הללו נסמכות בעיקר על התכונות המיוחדות ליין במשלי, במיוחד בפרק כג. אם נקרא את החלקים האלו של התלמוד כאינטרסקטים נראה שהיין ממלא תפקיד חשוב, עדין ואף מסוכן בליל הסדר, כחלק מן הסיפור החוזר על עצמו בכל שנה ושנה, מתחיל בגנות ומסתיים בשבח, והוא מתקשר לאופן שבו תחושת הגנות שלנו מתחלפת בתחושת כבוד וערך. כאשר מסכת פסחים מתווה את הקווים המנחים לטבעו של היין המשמש בליל הסדר, אחד מן האמוראים סובר שעליו לשמור על טעם ומראה יין, אפילו כאשר הוא מהול ומדולל.⁴ כדי לתמוך בדרישה ההלכתית הזו מובא פסוק ממשלי שמתייחס לצבעו של היין: "אֶל-תִּרְאֵ יוֹן, כִּי יִתְאַדָּם; כִּי-יִתֵּן בְּכֹס עֵינָיו; יִתְהַלֵּךְ בְּמִשְׁפָּרִים" (משלי כג, לא). אולם, במבט רחב יותר על הקשר של הפרק הזה במשלי ועל האופן שבו הפרק הזה מוזכר בחלקים אחרים של התלמוד, האסמכתא התמציתית הזו נראית די אירונית. כאשר המקטע הזה ממשלי מובא בהקשר של הלילה שבו נמזגות לא פחות מארבע כוסות יין, הוא מדבר למעשה על הסכנות שבשתייה:

כ אֶל-תְּהִי בְּסִבְאֵי-יַיִן-- בְּזִלְלֵי בֶשֶׂר לְמוֹ.
 כּא כִּי-סִבָּא וְזִלְלָה, יִוָּרֵשׁ; וְקָרְעִים, תִּלְבִּישׁ נֹמָה.
 כב שְׁמַע לְאֲבִיךָ, זֶה יִלְדֶּךָ; וְאֶל-תִּבְזֶה, כִּי-זִקְנָה אִמָּךְ.
 כג אָמַת קִנְיָה, וְאֶל-תִּמְכֹּר; חֲכָמָה וּמוֹסֵר וּבִינָה.
 כד גֹּל (גִּיל) יִגִּיל, אָבִי צְדִיק; יוֹלַד (וְיוֹלַד) חֲכָם, וַיִּשְׁמַח- (וַיִּשְׁמַח-) בּוֹ.
 כה יִשְׁמַח-אֲבִיךָ וְאִמָּךְ; וְתִגַּל, יוֹלַדְתֶּךָ.
 כו תִּנְהַ-בְּנֵי לִבְךָ לִי; וְעֵינֶיךָ, דְּרָכֵי תִרְצָנָה (תִּצְרָנָה).
 כז כִּי-שׁוּחָה עִמָּךְ זֹנָה; וּבְאֵר צָרָה, נִכְרְיָה.
 כח אֶרֶץ-הַיָּא, כְּחֻתֶּךָ תִּצְרָב; וּבֹגְדִים, בְּאָדָם תּוֹסֵף.

1 כותרת המאמר באנגלית "Wine, Woes, and Writing Our Story of Redemption" מרמזת למימרות "יין – שמביא יללה לעולם" (יומא ע"ו ב') ו"אין לך דבר שמביא יללה לעולם אלא יין" (סנהדרין ע' ב').

2 בכלל, יין ואלכוהול הם נושא מסובך שאין כאן המקום להאריך בו. התמודדות עם התמכרות היא מאבק אמיתי, ויש לנו המזל לחיות בתקופה שבה ישנן דרכים רבות לעזרה ולסיוע. הקריאה הספרותית הזו לא נועדה בשום אופן להחליף ייעוץ מקצועי רפואי ופסיכולוגי. אני מקווה שהיא מציעה הבנה של תפקידו של היין בליל הסדר שתתרום להערכה ולהבנה של המנהג הזה, אפילו עבור מי שלא יוכלו לשתות יין בשל הסכנות שבכך.

3 ראו דברים כא, יא.

4 ראו שולחן ערוך אורח חיים תעב, י על עדיפותו של יין אדום בליל הסדר. על אף שיש המעדיפים אותו, יין אדום אינו נדרש על ידי כל הפוסקים. בנוסף, עדיפותו של היין האדום נדחית בפני יין לבן שנחשב "משובח ממנו" מאיזו סיבה.

כט לְמִי אוֹי לְמִי אָבוֹי, לְמִי מְדוּנִים (מְדֻיָּנִים) לְמִי שִׁיחַ-- לְמִי, פְּצָעִים חָנָם; לְמִי, חֲכָלּוֹת עֵינָיִם.
 ל לְמֵאֲחָרִים עַל-הַיּוֹן-- לְבָאִים, לְחֻקֵּי מִמְסָר.
 לא אַל-תֵּרָא יוֹן, כִּי יִתְאַדָּם: כִּי-יִתֵּן בְּכִיס (בְּכֹסֶס) עֵינָיו; יִתְהַלֵּךְ, בְּמִישְׁרָיִם.
 לב אַחֲרֵיתוֹ, כְּנָחַשׁ יִשְׁרָף; וְכָצְפָעֵנִי יִפְרֹשׁ.
 לג עֵינָיו, יִרְאוּ זָרוֹת; וְלִבָּהּ, יִדְבֹּר תְּהַפְּכוֹת.
 יין עלול להיות הרסני. שימוש לרעה באלכוהול עלול להוביל למעגל של ייאוש ושל נזק. מה שממחיש זאת יותר מכל הוא פירוש נוסף לפסוק "אל תרא יין כי יתאדם" – ממש אותה הפסוק שממנו מוכיח רבא שליל הסדר דורש יין אדום.

פסוק זה מובא גם כדי לציין שאסור אפילו להביט ביין, "אל תרא יין שאחרינו דם" (סנהדרין ע, ע"א). בליל הסדר – במיוחד בזמן שבו נאכל קרבן הפסח – נדמה שמה שקורה הוא בדיוק מה שמשלי מפציר בנו לא לעשות: סביאת יין וזלילת בשר!⁵ איזו מטרה משרתות ארבע כוסות היין אם הן עלולות להיות מסוכנות כל כך?

התלמוד עוסק בהרחבה במקטע הזה של משלי בדיונו בן סורר ומורה, שחטאו, אליבא דגמרא, הוא הגזמה בשתיית יין ובאכילת בשר יתר על המידה (סנהדרין ע, ע"א-ע"ב). פנייה זו של הסוגיה אל הברן הסורר והמורה מציעה תמונת מראה בעלת דמיון מוזר ובלתי נעים לליל הסדר, במיוחד לאור הדעה שברן סורר ומורה אינו חייב אלא אם אכל בחבורה, בדיוק כפי שקורבן הפסח נועד להיאכל במשותף, בחבורה.⁶ יתר על כן, בליל הסדר מופיע בן דמותו של הברן הסורר: הברן הרשע מארבעת הבנים. ההתבוננות בשתיית היין שלנו מבעד לעדשה של הברן הסורר, המשמש כאינטרטקסט של ליל הסדר, עשויה לדרוש מאיתנו דווקא להזדהות עם הבנים הסוררים והמורים שבשתי הפסקאות הללו ולא להפוך את שתי הדמויות האלו לזרות, לרחוקות ולשונות מאד מאיתנו. אמנם, התלמוד מציג שלושה מאבותינו המקראיים כבני דמותם של "בנים סוררים" בשל האופן שבו התנהגו לאחר שתיית יין (סנהדרין ע, ע"א). הראשון היה אדם, על פי ההנחה שפרי עץ הדעת טוב ורע היה גפן, ולמעשה הפיתוי לאכול ממנו היה הפיתוי שבשתיית יין. השני היה נח, שחטא בשתיית יין לאחר שיצא מן התיבה והיה עליו "ללמד מאדם הראשון שלא גרם לו אלא יין" (שם). השלישי הוא שלמה, שאימו, בת שבע, גוערת בו על שתיית יין ושכרות. שלא כמו בנים סוררים ומורים שעומדים בשולי הסיפור שלנו, "בנים סוררים" מרכזיים אלו הם דמויות שהמסורת מזמינה אותנו להזדהות איתן, והן חלק בלתי נפרד מן המארג של מורשתנו הדתית.

⁷ הסיפור על שתיית היין והשכרות של שלמה מהדהד במיוחד את חווית ליל הסדר שלנו, שכן במהלכו הוא מפותה על ידי בת פרעה. באותו הלילה שבו השלים שלמה את מלאכת בית המקדש הוא יותר מדי יין והוא פותה על ידי אשתו, בתו של פרעה, וכתוצאה מכך הוא "ישן לו עד ארבע שעות" (במדבר רבה י, ד) וכל האנשים שבאו לחגוג את חנוכת המקדש חיכו לו. באותה השעה, בעיצומו של היום שבו נחנך המקדש, אלוהים החליט להחריב אותו בעתיד: באותו היום שבו נשלמה בניית המקדש, החלה התנועה אל עבר חורבנו. בניית המקדש היא השלב האחרון בסיפור יציאת מצרים, ובמדרש ניתן לראות שבו ביום שמציין את יציאתנו המלאה לחירות כבר צעדנו צעד אחד לאחור, אל הכיוון המנוגד ליציאת מצרים, חזרה אל השפל של מצרים. וכיצד זה קרה? באמצעות יין. אם נחזור אל ארבע כוסות היין שלנו בליל הסדר, נראה שחגיגת החירות בפסח היא מורכבת. ליל סדר שיוצא משליטה עלול לגרום לנו לצלול שוב אל מעמקי מצרים, כמו שלמה

5 שימו לב שהמקור העתיק הזה קודם לידע שלנו על אודות טבעה של התמכרות.

6 ראו את הדיונים המפורטים בנושא זה במשנה פסחים, בעיקר בפרקים ז-ט.

7 לדיון מפורט יותר בסוגיית בן סורר ומורה, ראו את עבודת הדוקטורט של הר' אביטל הוכשטיין, עיצובם של נערים ונעורים בשיח התלמודי: עיון בסוגיות 'בן סורר ומורה' (בר אילן, ינואר 2020).

בהשפעתה של בת פרעה. ארבע כוסות היין שוב אינן רק סמל של שמחה וחירות.

היין בליל הסדר עלול לפגוש אותנו בנקודות הנמוכות ביותר של הסיפור שלנו, במקומות הגנות שלנו שבהם נאמר לנו שחובה עלינו להתחיל את הסדר – כפי שמורה המשנה, "מתחיל בגנות ומסיים בשבח"⁸. היין לא מבטא רק את שיאו של הסיפור שבו ניצחון ויציאה לחופשי כבני ובנות חורין; הוא פוגש אותנו גם באכזבות שלנו, במקומות ללא מוצא, כ"עבדים ושפחות".

למה נועד היין אם הוא פוגש את הצד הזה של הסיפור שלנו? יין ליל הסדר שלנו לא נועד להתפלשות בעצב או להטבעת היגון. הוא נועד לשמש מטרה חשובה תוך כדי הסיפור מסופר. הגמרא מבחינה בכך ש"נכנס יין, יצא סוד" (ערובין סה, ע"א)⁹. ייתכן ששתיית ארבע כוסות היין בליל הסדר נועדה לעשות בדיוק את זה: להוציא החוצה את הסודות שלנו, לחשוף השאלות הפנימיות ביותר שלנו ולגלות את תחושות הבטן החבויות שלנו כחלק מן העבודה הבלתי נגמרת של סיפור הזהות שלנו מן המקום ה"נמוך" של הגנות. באופן זה, ארבע כוסות היין הן למעשה מה שמאפשר לנו לחשוף את הסיפור שלנו. האזכור הזה של יין ונרטיב מופיע בסוגיה נוספת שבה התלמוד דן באריכות ביין ובמשלי כג, במסכת יומא (עה, ע"א), שם מובא פסוק ממשלי יב, לכאורה ללא הקשר: "דאגה בלב איש ישחנה" (משלי יב, כה) [...] ישיחנה לאחרים".

הטובה היחידה שיכולה לבוא משתיית יין היא שהיין יכול להוציא מאיתנו את המחשבות המכבידות עלינו, ובמקום להדחיק ולהשתיק את הדאגות שלנו, נוכל לשוחח עליהן ולקבל עזרה בהתמודדות איתן. קו עלילתי זה של "מגנות לשבח" יהיה דרמטי פחות מזה של הניסים והפלאות והמוראות הגדולים של הגאולה באמצעות מכות מצרים וידו הנטויה של הקדוש ברוך הוא. אולם, אל מול הדברים שעוצרים אותנו ומעכבים את הגאולה בחיים שלנו – האישיים והקהילתיים – הוצאת הדאגות ממעקי ליבנו אל תחומי הביטוי, ההקשבה והחבורה היא צעד משמעותי.

במסגרת זו, שבה יין בליל הסדר עשוי להתקשר אל היגונות שלנו יותר מאשר לחגיגת השמחה שבחירות, ישנם גבולות לשתיית היין המותרת לנו, אולי כדי להזכיר לנו לא ליפול בסכנות של אלו ה"מאחרים על היין" ו"באים לחקר ממסך", שנשארים ערים עד אמצע הלילה ומרוקנים כוס אחר כוס, כפי שמתואר בפסוקים ממשלי. אנו לא נשתה יין לאחר האפיקומן, שצריך להיאכל עד לחצות, על אף שניתן להמשיך ולדבר על הגאולה עד לעלות השחר, כפי שעולה מן הסיפורים על החכמים שפותח את החלק של 'מגיד'. ארבע כוסות היין הופכות להתערבות מכוונת שנועדה להביא אותנו אל המצב שבו נרגיש תקיעות ובאמצעות דיבור וחיבור הן ממירות את דאגותינו והופכות אותן למקור לשמחה. הדיבור הטרנספורמטיבי הזה, סיפור יציאת מצרים, מקבל חיים משלו, הוא כבר לא תלוי ביין והוא מקרב אותנו אל שחר הגאולה.

מגוון סיבות עשויות לגרום לאנשים ולנשים לשתות או לא לשתות יין בליל הסדר. עבור חלקנו שתיית יין עשויה להיות בעייתית ואסורה בשל סיבות רפואיות או בשל הסכנות שבהתמכרות. בתקווה, מסע זה בעקבות משמעויותיו ומטרותיו של היין יכול לסייע לנו להבין שלא משנה מה נשתה בליל הסדר, רצוננו הוא ליצור סביבה שתאפשר לנו "להוציא סודות". ליל הסדר נועד להעמיק, לאפשר לנו לשים לב ולבטא את האופנים שבהם אנו מרגישות ומרגישים תקיעות, לחשוף את הדאגות שלנו ולשוחח על דרכים אפשריות לשפר את מצבנו, ולחוות את סיפור יציאת מצרים, דיבור שבאמצעותו נצא לחירות.

8 משנה פסחים י, ד מתווה את קו העלילה המרכזי בכל הגרסאות של הסיפור המסופר בליל הסדר. ראו את ההקדמה למידע נוסף על רעיון זה.

9 זהו משחק על העובדה שערך הגימטריה של 'יין' (10+10+50=70) זהה לזה של 'סוד' (60+6+4=70).

להפוך זיכרון לאמפתיה: המטען האתי של התורה

ר' ש"י הלד

תרגום: ישראל ציגלר

אחת ממשימותיה המרכזיות של התורה היא הפיכת הזיכרונות הקולקטיביים והתודעה ההיסטורית היהודית שלנו לאמפתיה ומחויבות מוסרית. בפנייתה אל תחושת חוסר האונים שחווינו כעבדים במצרים, התורה מנסה להפוך אותנו לאנשים שמצליחים לראות את החלכאים והנדכאים, ולא פוסחים עליהם. את הניסוח לצו מוסרי זה ניתן למצוא בספר שמות, בפרשת משפטים: "וְגַר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם". משמעות הביטוי "גר" הינה אדם שזר למקום בו הוא שוכן, או במילים אחרות: אדם שאיננו שייך למשפחה או לשבט השולט ועל כן חשוף ופגיע לניצול חברתי וכלכלי. התורה פונה לזיכרונות שלנו בכדי להעצים את חובתנו המוסרית לאנשים אלו, שהרי לאחר שטעמנו מטעמם של ייסורים וחווינו על בשרנו את ההשפלה שסופגים מי שנמצאים בעמדה פגיעה אנו מחוייבים לא להתנכל לגרים. קריאתה של התורה איננה מבוססת על טענה רציונלית, אלא על דרישה חמורה לאמפתיה: אתם יודעים איך זה מרגיש להיות זר, חוויתם זאת על בשרכם, ועל כן לעולם אל תפגעו בגרים. איסור זה חוזר ונשנה לאורך כל התורה באופן תדיר כל כך, עד כדי שקשה לשים לב לרדיקליות שחבויה בו. התורה יכלה להתייחס לתלאות שעברנו במצרים באופן שונה בתכלית, ולומר: "מכיוון שאתם דוכאתם ונוצלתם ואף אחד לא נחלץ לעזרתכם, אתם לא חייבים כלום לאף אחד ואין לאף אחד זכות לדרוש מכם כלום!". אך דווקא הדרך ההפוכה היא זו שבאה לידי ביטוי בתורה: "מכיוון שדוכאתם ונוצלתם, אל לכם להיות מהמדכאים והמנצלים של ההיסטוריה. עליכם לזכור כיצד זה מרגיש להיות זר. על האמפתיה להעצים את תחושת המחויבות שלכם לכבודם ושלומם של החלשים ועליכם לתת דין וחשבון לאלוהים לגבי מחויבות זו."

התורה פונה אל הזיכרון הקולקטיבי של העם היהודי: הסיפור המכונן סביבו אנחנו מנהלים את חיינו כעם סובב סביב פרק הזמן המיוסר שלנו במצרים, וההצלה הניסית שהביאה לסיומו. אסור לנו לפגוע בזרים מכיוון שאנו, כעם, זוכרים מה המשמעות של פגיעה כזו. אני רוצה לטעון שהתורה לא דורשת דרישה זו רק מאיתנו כקולקטיב, אלא מציבה בפני כל אחד ואחד מאיתנו את הדרישה לזכור. כל אחד מאיתנו מחוייב במהלך חייו, לזכור מתי נוצלנו או דוכאנו על ידי גורמי הכוח בחיינו. (חוויות כאלה, ברוך השם, הן נדירות עבור הרבה מאיתנו, אך יחד עם זאת, לצערנו, הן יומיומיות עבור אחרים). התורה מלמדת אותנו שמחוויות אלה עלינו ללמוד לנהוג בחמלה ובטוב לב.

מפתה לדמיין עולם דואליסטי, בו הטובים לומדים חמלה מחוויות של פגיעות וסבל, לעומת הרעים שלומדים מחוויות אלה רק עוינות ושנאת הזר; אך יהיה כנה בהרבה, לטעמי, לראות את הדרכים בהן כל אחד מאיתנו מגיב בשתי הדרכים האלו, לעיתים אפילו בו זמנית. חלק מאיתנו מגיב לחוויית הסבל בכך שאנו רוצים למנוע מאחרים חוויה דומה, אך חלק אחר בתוכנו מרגיש חסין ומעל כל ביקורת. כפי שמבטא המשפט שאנו יכולים לשמוע את עצמנו אומרים "לו היית עובר מה שאני עברתי היית מבין שאני לא חייב כלום לאף אחד".

בעוד ספר שמות מצווה עלינו לא להונות את הגר וקושר מחויבות זו לאופנים בהם זיכרון יכול לייצר אמפתיה, ספר ויקרא צועד צעד נוסף קדימה, ועובר ממצוות לא תעשה למצוות עשה. וְכִי־יִגֹּר אִתְּךָ גֵר בְּאֶרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ. כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אִתְּכֶם וְאֶהְבֶּתְ לּוֹ כְּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ויקרא י"ט ל"ג-ל"ד). עם מילים מפתיעות אלו אנו קופצים כמה שלבים במעלה הסולם אל עבר מחויבות אקטיבית לאהוב את הגר. ניתן להגיד הרבה (והרבה כבר נאמר) לגבי הציווי לאהוב את השכן שלך באותו פרק בספר ויקרא, אך מה שברור זה שאותה אהבה שאנו חייבים לשכנינו, אנו

חייבים להעניק לגרים שבתוכנו. בבשורה על פי לוקאס, ישו נשאל שאלה מפורסמת על גבולותיו של הציווי "ואהבת לרעך כמוך", והוא נענה בשאלה: "מי הוא רעי?". ספר ויקרא מגיע עם תשובה מוכנה לשאלה זו: הגר והזר הם רעך, ומה שאתה חייב לבני ביתך אתה חייב גם להם. התורה מבהירה באופן חד משמעי שהעניים המרודים, הנפגעים והנדכאים, החשופים וחסרי הכח, הם כולם רעינו ושכנינו. אנו נקראים לאהוב את מי שאינו מבני ביתנו, ואף את אלה שלא מתוך הדרג החברתי שלנו – שהרי, אחרי הכל, אנו זוכרים היטב כיצד נראית פגיעות אמיתית.

ספר דברים מוסיף לנו בין השורות רובד נוסף למחויבות לאהוב את הגר - ועל הדרך מציע לנו שיעור מרגש ביותר בתיאולוגיה. "כי אדוני אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים, האל הגדול הגיבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ואהבתם את-הגר, כי-גרים הייתם בארץ מצרים". הטקסט מתחיל בשבח של האל "הגדול הגבור והנורא". ממה מורכבת גדולתו, גבורתו ונוראותו של אלוהים? לפי הפסוקים הללו, לא בזה שברא את העולם, ולא ביכולתו להשמיד את אויביו; גדולתו מושרשת בהגינותו ("אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד"), ובהעדפתו לחלשים ולנדכאים ("עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוּם, וְאַל־מְנָה; וְאַהֲבֵה גֵר"). פסוקים אלו מהדהדים לנו פסוק מתהילים שאנו קוראים בכל שבת וחג. הפסוק אומר "כָּל עֲצוּמוֹתַי, תִּאֲמַרְנָה - אֲדוֹנֵי מִי כְמוֹךָ". מה הוא המקור לגדולתו הבלתי ניתנת להשוואה של האל? שוב, אלו אינם כח או עוצמה, אלא רחמים ודאגה לפגיעים ולחלשים. "מִצִּיל עֲנִי, מִחֶזֶק מְמַנֵּי; וְעֲנֵי וְאֲבִיוֹן, מִגְזֵלוֹ." במילים אחרות: האל שהיהודים עובדים הוא אל שדואג לאלו שבמצוקה.

הפסוקים שהובאו לעיל עוזרים לנו להבין בצורה טובה יותר את הדרך בה מוצג בספר דברים הציווי לאהוב את הגר. בספר דברים, אהבת הגר היא הדרך "ללכת בדרכיו" של האל, או כמו שהפילוסופים מכנים זאת: imitatio dei (צלם אלוהים). בדיוק כפי שהאל "אוהב גר" (דברים י', י"ח) כך גם אנו מצווים (שם, י"ט). התורה מציגה כאן חיוב מאתגר ורדיקלי: אם אתם רוצים לאהוב את האל, עליכם לאהוב את מי שהאל אוהב. אהבו את היתומים, האלמנות והגרים. במילים אחרות, ספר דברים מעניק לנו שתי סיבות, מובחנות זו מזו אך גם קשורות אחת לשנייה בקשר עבות, לליבת האתיקה היהודית: עלינו לאהוב את הגר גם בגלל מה שאנו עצמנו חוויו, וגם בעקבות אופיו של האל.

ספר שמות מלמד אותנו את קו היסוד הפרקטי של דרישה אתית זו: לא להתנכל לגר. ספר ויקרא מאדיר דרישה זו: לא רק שעלינו לא להתנכל לגר, אלא שמוטל עלינו אף לאהוב אותו. וספר דברים מעלה את הרף לרמה גבוהה אפילו יותר: אהבת הגר היא אופן יסודי וחשוב של "התהלכות בדרכי האל".

חוקרת הספרות אליין סקרי (Elaine Scarry) קובעת, באופן כמעט מבהיל, כי "היכולת של המין האנושי לפגוע באנשים אחרים גדולה מאוד, מפני שהיכולת של המין האנושי לדמות בעיני רוחו את קיומם של אנשים אחרים היא קטנה מאוד". בכך שהתורה מזכירה לנו שוב ושוב את המצב הפגיע שלנו כשהיינו במצרים, היא בעצם בונה אצלנו את היכולת לדמות בעיני רוחנו אנשים פגיעים אחרים, ובכך היא בונה עבורינו את האפשרות לפגוע בהם פחות.

הציווי לאהוב ולדאוג לגר ולחסר המעמד היא דרישה אנושית בסיסית ומחייבת המוסכמת עלינו כיהודים. יש לנו, כמובן, ציוויים רבים אחרים שמוסכמים עלינו עקב העובדה שהם דרישות מוסריות אנושיות בסיסיות; בעצם הקישור של התורה בין ציוויים אלו לזיכרון ולתודעה ההיסטורית היהודית, היא מעצימה את תוקפם על מנת להזכיר לנו שאפילו בזמנים שקשה לקיים אותם – גורלו של הגר נמצא בתחום האחריות והמחויבות שלנו. הטלת האחריות הזו על כתפינו יכולה להוות מעמסה, וההשלכות המיידיות שנגזרות ממנה עלולות לפעמים להיות מורכבות למימוש – אך אהבת הגר היא מצווה יסודית ששוכנת בליבתה של התורה. אם אנחנו רוצים לקבל על עצמנו לעבוד את האל באמת, ולהוות ממשיכים ראויים למסורת היהודית, אין לנו ברירה פרט להמשיך במסענו עם המילים והציוויים האלה, ולחפש כיצד להוסיף אמפתיה וחמלה לכל.